

Міністерство освіти й науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Природничий факультет
Кафедра географії та методики її викладання

Дипломна робота
магістра

з теми: **«СУЧАСНИЙ СТАН ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ АГРАРНИХ
ГОСПОДАРСТВ ПІДВОЛОЧИСЬКОГО РАЙОНУ»**

Виконала: студентка 2 курсу,
групи Geo1-M18
спеціальності 014 Середня освіта (Географія)
за освітньою програмою Географія
Сташків Марія Олегівна

Керівник:
Гарбар В. В., кандидат географічних наук

Рецензент:
Рибак І. П., кандидат географічних наук

Кам'янець-Подільський – 2019 року

ЗМІСТ

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ.....	3
ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕНЬ АГРАРНИХ ГОСПОДАРСТВ.....	7
1.1. Поняттєво-термінологічний апарат.....	7
1.2. Історичні аспекти досліджень аграрної сфери Підволочиського району.....	9
1.3. Методика та методологія досліджень.....	12
1.4. Охорона праці та безпека в надзвичайних ситуаціях.....	17
РОЗДІЛ 2. ПРИРОДНІ УМОВИ ТА РЕСУРСИ ПІДВОЛОЧИСЬКОГО РАЙОНУ.....	22
2.1. Географічне положення та ландшафтна структура.....	22
2.2. Геологічні та геоморфологічні умови.....	25
2.3. Агрокліматичні умови та ресурси.....	30
2.4. Ґрунтовий покрив та земельні ресурси.....	33
РОЗДІЛ 3. АГРАРНІ ГОСПОДАРСТВА ПІДВОЛОЧИСЬКОГО РАЙОНУ.....	41
3.1. Сутність аграрних господарств.....	41
3.2. Територіальна організація та тенденції спеціалізації аграрних господарств Підволочиського району.....	50
РОЗДІЛ 4. ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ АГРАРНИХ ГОСПОДАРСТВ ПІДВОЛОЧИСЬКОГО РАЙОНУ.....	57
4.1. Проблеми функціонування аграрних господарств Підволочиського району.....	57
4.2. Перспективи розвитку аграрних господарств Підволочиського району.....	61
ВИСНОВКИ.....	68
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	70
ДОДАТКИ	

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

АПК – аграрно-промисловий комплекс

АРП – аграрно-ресурсний потенціал

ВАТ – відкрите акціонерне товариство

ДП – дочірнє підприємство

ЄДРПОУ – єдиний державний реєстр підприємств і організацій України

ЗАТ – закрите акціонерне товариство

ЗРП – земельно-ресурсний потенціал

КВЕД – класифікація видів економічної діяльності

МП – мале підприємство

ОСГ – особисті селянські господарства

ПАП – приватне агропромислове підприємство

ПАТ – приватне акціонерне товариство

ПДВ – податок на додану вартість

ПМП – приватне мале підприємство

ПОП – приватно-орендне підприємство

ПП – приватне підприємство

ПСП – приватне сільськогосподарське підприємство

СВК – сільськогосподарських виробничий кооператив

СОК – сільськогосподарський обслуговуючий кооператив

СТЗОВ – сільськогосподарське товариство з обмеженою відповідальністю

СФГ – селянське фермерське господарство

ТЗОВ – товариство з обмеженою відповідальністю

ФГ – фермерське господарство

ВСТУП

Актуальність теми. Економічна реформа, формування ринку, розвиток різних форм власності у сільському господарстві України визначають складні соціально-економічні завдання підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарського виробництва. Вирішення цих завдань вимагає ділової активності, підприємливості та комерційної ініціативи. Важлива роль розвитку комерційних засад та підприємництва в агробізнесі відводиться аграрним господарствам – традиційним соціально-економічним утворенням, які в умовах сьогодення сприяють не тільки переходу до багатокладного господарювання, але й формуванню середнього класу.

Аграрні господарства можуть бути орієнтовані на виробництво найбільш конкурентоспроможної органічної продукції, здійснюючи при цьому не тільки виробничо-економічні, але й соціально-екологічні функції шляхом раціональної територіальної організації свого розміщення. В останні роки саме аграрні господарства забезпечують зростання української економіки і забезпечують значну частину валютних надходжень в Україну, а зважаючи не те, що територія Підволочиського району є однією із найбільш перспективних регіонів для їх розвитку, то існує необхідність детального вивчення цього напрямку.

Теоретичні та практичні аспекти становлення і розвитку аграрних господарств досліджували такі вчені як: В.П. Горьовий, О.В. Грищенко, В.О. Іванченко, І.В. Колокольчикова, П.М. Макаренко, В.П. Макаренко, В.Я. Месель-Весляк, М.І. Кісіль, М.М. Кропивко, П.Т. Саблук та багато інших. Проте сучасні оцінки стану та тенденцій розвитку фермерських господарств потребують поглиблення і деталізації.

Мета і завдання дослідження. Метою досліджень є вивчення сучасного стану та тенденцій розвитку аграрних господарств Підволочиського району Тернопільської області.

Для досягнення мети було поставлено такі *завдання*:

- проаналізувати сучасні теоретико-методологічні засади та історичні аспекти досліджень аграрних господарств Підволочиського району Тернопільської області;
- охарактеризувати основні природні та соціально-економічні умови і ресурси Підволочиського району Тернопільської області;
- встановити домінуючі напрями спеціалізації аграрних господарств та визначити пріоритетні сільськогосподарські культури;
- охарактеризувати ключові проблеми розвитку аграрних господарств Підволочиського району та запропонувати шляхи підвищення ефективності їх господарювання.

Об'єкт дослідження – аграрні господарства Підволочиського району Тернопільської області.

Предмет дослідження – особливості розвитку та спеціалізації аграрних господарств Підволочиського району Тернопільської області.

Методи дослідження. Теоретичною та методологічною базою дослідження послужили основні положення соціально-економічної географії, наукові праці вітчизняних і зарубіжних учених. В процесі наших досліджень ми застосовували як загальногеографічні методи – статистичний, математичний, польових спостережень, порівняльно-географічний, систематизації, групування, графічного, картографічного, статистичного аналізу так і спеціальні – просторового аналізу, типізації та картографічного моделювання, порівняння – для зіставлення фактичних даних за окремі періоди і роки тощо.

При зборі первинних матеріалів нами опрацьовано велику кількість найрізноманітніших джерел, зокрема, монографій, статей, фондів матеріалів і наукових збірників обласних та районних установ, а також низка картографічних матеріалів.

Апробація результатів дослідження. Результати досліджень були апробовані на щорічній конференції магістрантів природничого факультету

К-ПНУ ім. Івана Огієнка за підсумками наукових досліджень 2018-2019 років (м. Кам'янець-Подільський, 21 листопада 2019 року).

Структура та обсяг роботи. Дипломна робота складається із вступу, чотирьох розділів, висновків та списку використаних джерел (76 найменувань) та додатків. Робота проілюстрована 8 рисунками, містить 9 таблиць. Загальний обсяг роботи – 76 сторінок.

ВИСНОВКИ

Проведені нами дослідження аграрних господарств Підволочиського району Тернопільської області із застосуванням низки економіко-географічних методів та підходів до вивчення, дали змогу сформулювати висновки та рекомендації, що забезпечують вирішення основних завдань роботи відповідно до поставленої мети.

1. Сучасні дослідження аграрної сфери базуються на комплексному економіко-географічному підході, з виокремленням аграрних господарств як ключових суб'єктів господарювання. Головні об'єкти дослідження висвітлюються з економічної, агроекологічної та соціальної позицій, що дозволяє максимально об'єктивно відобразити існуючі зв'язки та спрогнозувати подальші тенденції розвитку аграрних господарств в цілому. Систематичні дослідження аграрних господарств Підволочиського району здійснювалися тривалий час, й посиленої уваги набули після розпаду СРСР та формування приватного сектору у сільському господарстві.

2. Територія дослідження характеризується сприятливими природними умовами та багатими ґрунтово-земельними ресурсами. Основу для ведення сільського господарства складають широкі плакорні ділянки з відносно низькими показниками крутизни схилів, на яких сформувалися чорноземи та темно-сірі лісові ґрунти. З існуючих 22,5 тис. га сільськогосподарських угідь району майже 100% припадає на рілля, землі якої здебільшого знаходяться в оренді.

3. На сьогодні, в межах Підволочиського району Тернопільської області спостерігається збільшення кількості аграрних підприємств за рахунок формування малих фермерських господарств, що мотивовано загальним трендом високих прибутків аграрного сектора та недостатнім зосередженням уваги великих агрохолдингів на локальні проблеми місцевого населення.

З основних культур спеціалізації аграрних господарств Підволочиського району залишається пшениця, яка забезпечує не дуже високі, зате стабільні

прибутки та олійні – соняшник і ріпак, які більш чутливі до потреб ринку, але при налагодженій мережі збуту, здатні приносити високі доходи.

4. Основні проблеми розвитку аграрних господарств Підволочиського району пов'язані із несформованим земельним ринком, високими ставками кредитування та цілою групою виробничих процесів. Ключовими із них залишаються стара матеріально-технічна база, недосконалі системи обробітку ґрунтів, недостатнє впровадження інноваційних біо- та агрохімічних технологій.

Вирішення більшості проблем можливе за умови ефективної державної політики при формуванні ринків збуту аграрної продукції та розвитку потужного внутрішнього переробного комплексу, який би зменшив її експорт у вигляді сировини (що власне на сьогодні можна спостерігати в олійній галузі).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аврамчук О.А. Організація виробництва і аграрного бізнесу в сільськогосподарських підприємствах / О.А. Аврамчук, П.К. Канінський, М. Скупий. – К: Інститут аграрної економіки УААН, 2001. – 834 с.
2. Аграрна економіка: Підручник / Д.К. Семенда, О.І. Здоровцов, П. С. Котик, О.О. Школьнік, О.Л. Бурляй, М.А. Коротєєв, Л.Ф. Бурик, А.П. Бурляй, А.І. Кисіль, К.Г. Гайдай: За ред. Д.К. Семенди та О.І. Здоровцова. – Умань, 2005. – 318 с.
3. Аграрний сектор на шляху до Євроінтеграції / за ред. О.М. Бородіна. – Ужгород: ІВА, 2006. – 496 с.
4. Актуальні питання аграрної політики: [зб. роб./ упоряд. Шевцов О. та ін.]. – К.: Проект “Аграрна політика для людського розвитку”, 2005. – 407 с.
5. Амбросов В. Механізм ефективного функціонування агроформований / В. Амбросов // Економіка України. – 2006. – № 6. – С. 60–66.
6. Андрійчук В. Г. Ефективність діяльності аграрних підприємств: теорія, методика, аналіз: монографія / В. Г. Андрійчук. – К.: КНЕУ, 2005. – С. 234–267.
7. Андрійчук В.Г. Агропромислові формування нового типу в контексті стратегії розвитку вітчизняного сільського господарства / В.Г. Андрійчук // Економіка АПК. – 2013. – №1. – С.3–16.
8. Андрійчук В.Г. Економіка аграрних підприємств: підручник / В.Г. Андрійчук. – К.: КНЕУ, 2002. – С. 50–65.
9. АПК України: стан, тенденції та перспективи розвитку: Інформаційно-аналітичний збірник. / За ред. П. Т. Саблука та ін. – Вип. 4. – К.: ІАЕ УААН, 2000. – С. 196.
10. Бакум В. В. Методологія розробки агропромислових кластерних утворень регіону/ В.В. Бакум // Економіка АПК. – №4, 2009.– С. 38–42.
11. Барановський М.О. Аграрна складова депресивності сільських територій/

- М.О. Барановський // Економіка АПК. – 2008. – №6. – С.140–147.
12. Бачуріна І. В. Сутність поняття аграрний ринок/ І. В. Бачуріна // Економіка АПК. – 2009. – № 10. – С. 108–111.
 13. Бойчик І.М. Економіка аграрних підприємств / Бойчик І.М. – К. : КНЕУ, 2002. – 624 с.
 14. Болдуєв М.В. Напрями реформування системи управління агропромисловим комплексом на регіональному рівні /М. В. Болдуєв // Економіка та держава. 2007. – № 7. – С. 63–65.
 15. Варченко О. М. Зарубіжний досвід державної підтримки сільськогосподарського виробництва та напрями його використання у вітчизняній практиці/ О.М. Варченко// Економіка та правління. – 2011. – № 5. С. 11–16.
 16. Вітков М.С. Основні фактори інтенсифікації аграрного виробництва в перехідний період до ринку / М.С. Вітков // Економіка АПК. – 2005. – № 2. С. 17–20.
 17. Ганза І.В. Експортний потенціал вітчизняних підприємств АПК в дискусії інтеграції до Європейського ринку / І.В. Ганза // Вісник Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського. – 2015. – № 6 – С. 116–121.
 18. Губені Ю. Е. Агробізнес у системі організації сільського господарства/ Ю. Е. Губені // Економіка АПК. – №7. – 2009. – С. – 34–37.
 19. Гуторов А.О. Агрохолдинги як ефективна форма концентрації сільськогосподарського виробництва / А.О. Гуторов // Економіка АПК. – 2011. – №3. – С. 102–107.
 20. Дергач І.В. Економічна сутність та напрями розвитку інтенсифікації аграрного виробництва / І.В. Дергач // Економіка АПК. 2005. – № 6. – С. 61–63.
 21. Державна служба статистики Тернопільської області [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.te.ukrstat.gov.ua/>
 22. Діброва А.Д. Ефективність державної підтримки виробництва продукції

- тваринництва в Україні / А.Д. Діброва // Економіка АПК.– 2010. – № 9. – С. 54–60.
23. Жушман В.П. Аграрне право та законодавство України : Навч.-практ. посібник / В.П. Жушман. – Х.: ТОВ „Одісей”, 2004. – 688 с.
 24. Заболотний Г.М. Стратегічна реструктуризація підприємств: навчальний посібник / Г.М. Заболотний, В.В. Коровій та інші. – В.: «Книга-Вега» ВАТ «Віноблдрукарня», 2003. – 304 с.
 25. Закон України “Про селянське фермерське господарство” // Відомості Верховної Ради України. – №14. – К.: 1992. – С. 16 .
 26. Закон України “Про форми власності на землю”, січень 1992 р. Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 4. – С. 57.
 27. Закон України «Про особисте селянське господарство» // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 29. – С. 2.
 28. Закон України «Про фермерське господарство»// Відомості Верховної Ради України. – 2003.– № 45. – С. 63.
 29. Заячук М. Становлення фермерства в Україні: просторово часовий аналіз / М. Заячук // Український географічний журнал – 2014, №4. – С. 57–62.
 30. Заячук М. Територіальна концентрація виробництва окремих сільськогосподарських культур фермерськими господарствами України / М. Заячук // Науковий вісник Чернівецького національного університету: зб. наук. праць.: ЧНУ, 2014. – Вип. 724–725: Географія. – С. 146–149.
 31. Калінський П. К. Специалізація сільськогосподарських підприємств/ П.К. Калінський. – К.: ННЦІАЕ, 2005. – С. 234–239.
 32. Кареба М.І. Шляхи підвищення рівня зайнятості українського населення / М.І. Кареба, О.С. Кареба // Економіка АПК. – 2011.–№3. – С. 128–133.
 33. Кириленко І.Г. Агропромисловий розвиток України – криза невикористаних можливостей / І. Г. Кириленко, В.В. Демянчук, Б.В. Андрющенко // Економіка АПК. – 2011. – №3. – С. 16–23.
 34. Кириленко І.Г. Напрямки підвищення конкурентоспроможності вітчизняного сільськогосподарського виробництва / І.Г. Кириленко //

- Економіка АПК. – 2005. – № 11. – С. 68–72.
35. Коваленко Ю.С. Сільськогосподарське підприємство в ринковому середовищі / Ю.С. Коваленко. – К.: ІДЕ УААН, 2000. – 204 с.
 36. Корецький М.Х. Державне регулювання аграрної сфери у ринковій економіці / М.Х. Корецький. – К. : УАДУ, 2002. – 260 с.
 37. Котовенко М.А. Чинники державного регулювання агропродовольчого ринку /М.А. Котовенко // Економіка та держава. – 2007. – № 9. – С. 79–81.
 38. Крушельницька Т. Дослідження механізмів адаптації господарської системи аграрної сфери України до європейських стандартів / Т. Крушельницька // Зб. наук. праць НАДУ. – К., Вип. 1. – С. 64–78.
 39. Кузьменко О.Б. Органічне землеробство як фактор євроінтеграції України / О.Б. Кузьменко // Вісник Полтавської державної аграрної академії, 2013. – №3. – С. 151–155.
 40. Латинін М. Державне регулювання розвитку аграрного ринку в Україні / М. Латинін // Вісник НАДУ.– 2006. – № 1. – С. 162–170.
 41. Лижник Я. С. Класифікація та типізація фермерських господарств: суспільно-географічні дослідження/ Я.С. Лижник, А.М. Слащук, А.Г. Потапова// Природничі науки в системі освіти: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. – Умань: ПП Жовтий, 2013. – С. 73–76.
 42. Лижник Я.С. Агробізнес – нова форма функціонування АПК: суспільно-географічні аспекти / Я.С. Лижник// Географія та екологія: наука і освіта: матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної конференції – Умань: Видавець «Сочінський», 2012. – С. 118–120.
 43. Липчук В. В. Оцінка розвитку фермерства в регіонах України / В. В. Липчук, Л. Б. Гнатишин // Економіка АПК. – 2010. – №12. – С. 47-53.
 44. Лошкарьова О.О. Агропромисловий комплекс України на шляху інтеграції до Європейського Союзу / О. О. Лошкарьова // Перспективи інтеграції України у світову фінансову систему: зб. наук. праць. – Дніпропетровськ, 2010. – С. 75–87.

45. Макаренко П.М. Показники оцінки економічної стійкості аграрних підприємств / П.М. Макаренко, Л.О. Чіп // АгроСвіт. – 2008. – № 24. – С. 34–37.
46. Марушинець А.В. Галузева та територіальна трансформація аграрної сфери України/ А.В. Марушинець// Економіка АПК. – 2010. – № 2. – 652 с.
47. Мацибора В.І. Економіка підприємства / Мацибора В.І. – К.: Каравела, 2008. – 312 с.
48. Мезенцев К.В. Методи дослідження в суспільній географії: традиції і новації/ К.В. Мезенцев // Економічна та соціальна географія: наук. зб./ [ред.кол С.І. Іщук та ін.]. – 2013. – Вип. 1. – С. 32–43.
49. Мельник Л.Ю. Фактори впливу на прибутковість аграрних підприємств / Л.Ю. Мельник, П.М. Макаренко, Л.Л. Мельник// Економіка АПК. – 2010. – №5. – С.79–86.
50. Месель-Веселяк В. Я. Форми господарювання в сільському господарстві / В. Я. Месель-Веселяк // Економіка АПК. – 2012. – №1. – С. 3–23.
51. Месель-Веселяк В. Я. Аграрна реформа і організаційно-економічні трансформації в сільському господарстві/ В. Я. Месель-Веселяк // Економіка АПК. – 2010. – №4. – С. 3–18.
52. Месель-Веселяк В. Я. Організаційно-економічні умови розвитку аграрного розвитку аграрного виробництва в Україні/ В. Я. Месель-Веселяк// Економіка АПК. – 2010. – №9. – С. 3–12.
53. Михайленко О.Г. Розвиток органічного сільського господарства в системі євроінтеграційних процесів в Україні / О.Г. Михайленко// Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2014. – Вип. 6. Ч.3. – С. 40–45.
54. Міщенко А. Д. Регіональні ринки сільськогосподарської продукції в умовах трансформації аграрного сектора // Держава та регіони. Сер.: Економіка та підприємництво. – 2004. – №5. – С. 154–160.
55. Мольчак Я. О. Розвиток меліорації на Волині / Я. О. Мольчак, Б. П. Розлог // Минуле і сучасне Волині : (тези доп. та повідомл. Волин. регіон. іст.-

- краєзн. конф. 26 – 28 вересня 1985 р.). – Луцьк, 1985. – С. 45–47.
56. Мордвінова І. О. Становлення та розвиток фермерського землекористування в Запорізькій області / І. О. Мордвінова // Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво. – 2011. – №5. – С. 203–206.
 57. Нагірна В.П. Тваринницько-промисловий комплекс України (територіальна організація і природокористування)/ В.П. Нагірна. – К.: 1995. – 37 с.
 58. Олійник В.О. Необхідність та умови розширеного відтворення в сільському господарстві України / В.О. Олійник // Економіка АПК. – 2005. – № 4. – С. 31–35.
 59. Павлюк А.П. Кластерна модель регіональної економіки: теоретико-методологічні засади / А. П. Павлюк // Продуктивні сили України. – 2009. – № 1. – С 105–113.
 60. Паламарчук М.М. Специализированные агропромышленные комплексы и методологические основы и экономико-географического исследование / М. М. Паламарчук, Р.А. Язынина// География и природные ресурсы. – 1983. – № 4. – С. 12–19.
 61. Пітюренко І.О. До проблеми реалізації сільськогосподарської продукції / І.О. Пітюренко// Економіка АПК. – 2010. – №10. – С. 31–37.
 62. Плеханов Д.О. Державне регулювання підприємства у сільському господарстві / Д.О. Плеханов// Економіка та держава. – 2007. – № 9. – С. 82–84.
 63. Прокопенко К. О. Малі аграрні підприємства в аграрному секторі України/ К. О. Прокопенко// Економіка АПК. – 2012. – №4. – С.99–104.
 64. Пушкар І. М. Інтеграційні процеси в аграрному комплексі України / І. М. Пушкар // Географія в інформаційному суспільстві : зб. наук. пр.; у 4 т. – К.: ВГЛ Обрій, 2008. – Т. II. – С. 200–202.
 65. Ранця І.І. Територіальна організація агробізнесу регіону (на матеріалах Львівської області): автореф. дис. на здоб. наук. ступеня канд. геогр. наук/ І.І. Ранця.–Л., 2005. – С. 5–7.

66. Реформування та розвиток підприємств агропромислового виробництва (посібник у питаннях та відповідях)/ За ред. П. Т. Саблук. – К.: ІАЕ, 1999. – С. 18–22.
67. Сахацький М.П. Проблеми відродження сільського господарства / М.П. Сахацький. — К.: Ін-т аграрної економіки, 2000. – 453 с.
68. Соломонко Д.О. Розвиток аграрного регіону на основі кластерного підходу/ Д. О. Соломонко // Економіка АПК. – 2008. – №3. – С. 60–66.
69. Сонько С.П. Територіальна організація сільського господарства та стійкий розвиток – шлях до нової парадигми / Ринкова трансформація економіки АПК: кол. монографія / За ред. акад. УААН П.Т. Саблука, В.Я. Амбросова, Г.Є. Мазнева. Ч.4. – Київ: ІАЄ, 2002. – С. 212–216.
70. Сосницька Я. С. Трансформаційні процеси у сільському господарстві, як об'єкт дослідження суспільно-географічними науками/ Я.С. Сосницька// Науковий огляд. – №13. – 3 (13). – С. 54–60.
71. Сухий П.О. Агропродовольчий комплекс Західноукраїнського регіону: монографія/ П.О. Сухий. – Чернівці: Рута. – 400 с.
72. Сухий П.О. Методичні підходи до сучасної класифікації приватних аграрних господарств населення. / П.О. Сухий, Я.І. Жупанський // Географія в інформаційному суспільстві: зб наук. праць у 4-х т. – К.: Обрії, 2008. Т.2. – С. 188–190.
73. Трансформація структури господарства України : регіональний аспект / за ред. Г. В. Балабанова, В. П. Нагірної, О. М. Нижник. – К.: Міленіум, 2003. – 404 с.
74. Требунчиков В. Трансформація форм власності у сільському господарстві // Право України. – 1998. – №6. – С. 6–12.
75. Яворська Т.І. Малий бізнес у сільському господарстві: теорія і практика: монографія / Т.І. Яворська. – К.: ННЦ ІАЕ, 2012. – 386 с.
76. Яценко В. М. Формування і розвиток агропромислової інтеграції в Україні / В. М. Яценко // Економіка АПК. – 2004. – №1. – С. 34–38.